

SUSTAV SANITETSKO-HIGIJENSKO-ZDRAVSTVENE ZAŠTITE NA ŽELJEZNICI U HRVATSKOJ OD 1945. DO 1953.

RAILWAY MEDICAL HYGIENE AND HEALTH PROTECTION SYSTEM IN CROATIA BETWEEN 1945 AND 1953

Siniša Lajnert*

SUMMARY

This paper describes the system of medical hygiene and health care adopted by the Croatian section of Yugoslav Railways in the aftermath of World War Two until 1953, based on archival information. In 1945, the human resources section of the Railway Administration in Zagreb included the Department of Social Welfare with offices that managed health insurance in cases of illness and accidents, workers' pension fund, and sanitary care.. On 19 June 1947, the regional railway executive board established a medical section within the so called Secretariat and appointed Dr Marijan Derkos as its head. On 3 July 1948, central and regional healthcare offices for traffic staff were established to manage and oversee the activities of health institutions providing services for railway workers. The seat of the regional office in Zagreb was in Grgurova street.

After the dismantlement of the central healthcare office in charge of railway health institutions in 1953, regional boards established new institutions, that were now self-financed.

Key words: Medical-hygienic-health protection; railways; medical section; the administration of the health service; Croatia; 20th century.

* Dr. sc. Siniša Lajnert, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Marulićev trg 21, HR-10000 Zagreb, e-mail: slajnert@arhiv.hr

Uvod

Cilj ovog istraživanja bio je istražiti i predstaviti sustav sanitetsko-higijensko-zdravstvene zaštite na željeznici u Hrvatskoj u razdoblju od 1945. do 1953. temeljem proučavanja arhivskoga gradiva¹ koje se nalazi u Hrvatskome državnom arhivu.

Riječ je o fondovima br. 279. Predsjedništvo vlade Narodne Republike Hrvatske – Zagreb (1945–1953) i br. 1576. Direkcija Jugoslavenskih državnih željeznica Zagreb (1945 – 1953). Članak je usklađen s elementima Međunarodne arhivističke norme ISAAR (CPF).² Riječ je o suvremenoj arhivističkoj metodologiji za opis neke institucije.

Hrvatski državni arhiv preuzeo je 18. svibnja 2004. i 15. veljače 2005. od Hrvatskih željeznica arhivsko gradivo iz razdoblja 1945. – 1953. u količini od 280 d/m. Gradivo obuhvaća razdoblje od završetka Drugoga svjetskog rata do *Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) i saveznim organima vlasti*.³

U tom se razdoblju kod stvaratelja predmetnog arhivskoga gradiva dogodilo pet značajnih organizacijskih promjena s izmjenom naziva tvrtke, i to: Ravnateljstvo Jugoslavenskih državnih željeznica (JDŽ) Zagreb (1945.), Željeznička uprava Zagreb (1945. – 1947.)⁴, Glavna direkcija eksploatacije željeznica Zagreb (1947. – 1949.)⁵, Direkcije eksploatacije željeznica: Zagreb, Vinkovci i Karlovac (1949. – 1951.) i Direkcija željeznica Zagreb (1952. –1953.).

Sustav sanitetsko-higijensko-zdravstvene zaštite na željeznici na području Hrvatske ima dugu tradiciju. U Austro-Ugarskoj Monarhiji u tu su svrhu osnovane posebne bolesničke blagajne Kraljevskih ugarskih državnih željeznica, bolesničke blagajne za osoblje carsko-kraljevskih austrijskih državnih

¹ Arhivsko su gradivo zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani, vidi Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, *Narodne novine. Službeni list Republike Hrvatske* (Zagreb). 105(1997).

² ISAAR (CPF), *Međunarodna norma arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji*, Priredilo Ad hoc Povjerenstvo za norme opisa, Pariz, Francuska, 15. – 20. studenoga 1995. (konačna verzija koju je odobrilo Međunarodno arhivsko vijeće, Zagreb, 1999., kao i ISAAR (CPF), *Međunarodni standard arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe i za obitelji* (Drugo izdanje), Međunarodno arhivsko vijeće, Sarajevo, 2004.

³ *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije* (Beograd) (dalje: *Sl. list*). 3(1953).

⁴ Opširnije o Željezničkoj upravi Zagreb vidi Lajnert, S. *Ustroj Željezničke uprave Zagreb (1945 – 1947)*. *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 49 (2006.), str. 139. – 152.

⁵ Opširnije o Glavnoj direkciji eksploatacije željeznica Zagreb vidi Lajnert, S. *Ustroj Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb (1947 – 1949)*. *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 55 (2012.), str. 157. – 186.

željeznica i posebne pripomoćne zaklade (Tolnay-fonda) Kraljevskih ugarskih državnih željeznica u Budimpešti. U Kraljevini SHS/Jugoslaviji osnovan je 1922. poseban Bolesnički fond za državno saobraćajno osoblje sa sjedištem pri tadašnjem Ministarstvu saobraćaja u Beogradu. U tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Bolesnički je fond 1943. pretvoren u Bolesničku zakladu državnog prometnog osoblja. Nakon Drugoga svjetskog rata Bolesnički fond odvojen je od Ministarstva saobraćaja i spojen u Državni zavod za socijalno osiguranje.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Ravnateljstvo JDŽ Zagreb izdalo je 9. lipnja 1945. izvješće o radu za mjesec svibanj 1945., koje je potpisao Marko Iljadica, ravnatelj Ravnateljstva. Temeljem toga izvješća zagrebačko je Ravnateljstvo, po uspostavi Ispostave u Splitu, zaključilo sa svojim neposrednim djelovanjem na području Dalmacije te se između 8. i 9. svibnja 1945. prevezlo iz Šibenika u Zagreb. Dana 10. svibnja 1945. započelo je svojim djelovanjem u Zagrebu. Najprije je uspostavilo upravu nad Jugoslavenskim državnim željeznicama. Prema izvješću, Sanitetska služba radila je vrlo aktivno prema postojećim propisima. U prvom redu provedena je revizija svih bolovanja i sličnih odsutnosti. No problem je bio u tome što je nedostajalo liječnika zbog mobilizacije nekih od njih, a i zbog općeg pomanjkanja liječnika.⁶

Radi jedinstvenog i racionalnog upravljanja željeznicama i postizanja pune povezanosti svih grana željezničke službe, ministar saobraćaja propisao je *Uredbu o organizaciji Uprave državnih željeznica* koja je stupila na snagu 1. lipnja 1945. godine. Tom je Uredbom u glavi II. čl. 9. izmijenjen naziv Ravnateljstvo u naziv Željeznička uprava pa je ta uprava uskladila naziv prema prije iznesenome i s time upoznala sve vanjske jedinice.⁷ Da bi službenici bili upoznati s propisima, koji su u tom pogledu bili na snazi, upravnik zagrebačke Željezničke uprave Marko Iljadica donio je Okružnicu br. 90 u kojoj je prikazan kratak pregled upravne organizacije državnih željeznica, i to:

- Glavna uprava željeznica (GUŽ) sa sjedištem u Beogradu

⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA) 279. Predsjedništvo vlade Narodne Republike Hrvatske – Zagreb (1945 – 1953), 1945., Jugoslavenske državne željeznice, Izvješća, spis b.b. (Službeno), Izvještaj od 9. lipnja 1945. o radu Ravnateljstva državnih željeznica u Zagrebu za mjesec svibanj 1945. Izvješće br. 1407/I-1945. poslano je 11. lipnja 1945. Vladi Narodne Republike Hrvatske.

⁷ HR-HDA 1576. Direkcija Jugoslavenskih državnih željeznica Zagreb (1945 – 1953), spis ur.br. 4949/1945., u predmetu ur.br. 8161/1946

- željezničke uprave (Zagreb, Beograd, Ljubljana, Sarajevo, Novi Sad i Skoplje)
- izvršne željezničke jedinice.

Unutar Personalnog odjeljenja željezničkih uprava, pa tako i zagrebačke, nalazio se Odsjek za socijalno staranje sa sljedećim referentstvima: Referentstvo za osiguranje za slučaj bolesti i nesreće; Referentstvo za penziono osiguranje radnika i Referentstvo za sanitetske poslove.⁸

Rješenjem ministra saobraćaja u spisu MS. br. 3622/45. od 13. srpnja 1945. postavljeni su rukovodioci Željezničke uprave Zagreb u privremenom svojstvu. Za v.d. šefa Socijalnog ostsjeka postavljen je Dragutin Dakić, za v.d. upravnika Bolesničkog fonda Josip Kirac, a za v.d. referenta za Sanitetsku službu dr. Miljenko Kraus.⁹

Načelnik Generalštaba Jugoslavenske armije (JA), general-lajtnant Koča Popović, izdao je 6. rujna 1945. Naredbu da sanitetski vlakovi i vlakovi za dezinfekciju, koji su se nalazili u sastavu armija, budu u stručnom pogledu i pogledu upotrebe neposredno pod Sanitetskim odjeljenjem Ministarstva narodne odbrane. Štabovi armija do konačne naredbe nisu rasformirali sanitetske i dezinfekcijske vlakove, nego su ih, kao i njihovo ljudstvo opskrbljivali svim potrebama i regulirali prinadležnosti ljudstva na službi u istima. Sanitetsko odjeljenje Ministarstva narodne odbrane trebalo je u najskorije vrijeme svesti, u suglasnosti s Organizacijskim odjeljenjem Generalštaba, broj sanitetskih i dezinfekcijskih vlakova na nužan minimum.¹⁰

Na temelju naredbe Organizacijskog odjeljenja Generalštaba JA od 6. rujna 1945., Komanda pozadine, Sanitetsko odjeljenje Ministarstva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) izdalo je 29. rujna 1945. *Uputstvo o organizaciji službe sanitetskih vozova i vozova za kupanje i dezinfekciju*. Sanitetski vlakovi bili su opremljeni za prijevoz ranjenika i bolesnika. Do daljnje naredbe ostali su na službi:

- dotadašnji sanitetski vlak br. 51, baza željeznička stanica Beograd, na opskrbi kod Komande baze Beograd
- dotadašnji sanitetski vlak br. 31, baza željeznička stanica Zemun, na opskrbi kod Komande pozadine III. armije

⁸ HR-HDA 1576, spis ur.br. 4949/1945., spis ur.br. 33770/1945., u predmetu ur.br. 8161/1946. U cijelom su tekstu pri navođenju pravnih akata i ustroja rabljeni, u skladu s arhivističkim načelima, tadašnji službeni odnosno izvorni nazivi.

⁹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 6867/1945.

¹⁰ HR-HDA 1576, spis ur.br. 24587/1945.

- dotadašnji sanitetski vlak II. armije, koji je dobio novi naziv: Sanitetski vlak br. 61, baza željeznička stanica Zagreb, na opskrbi kod Komande pozadine II. armije
- jedan uskotračni vlak kombiniran od dotadašnjih sanitetskih vlakova VI. armije, koji je dobio naziv: Sanitetski vlak br. 21, baza željeznička stanica Sarajevo, na opskrbi kod Komande pozadine VI. armije.

Formacijski sastav sanitetskih vlakova izdalo je Organizacijsko odjeljenje Generalštaba. Prema navedenom *Uputstvu*, pristupilo se rasformiranju sanitetskih vlakova:

- u području III. armije sanitetskog vlaka 91 (u Petrovgradu) i sanitetskih vlakova III. armije u Bačkoj
- u području VI. armije, nakon formiranja sanitetskog vlaka br. 21, trebalo je rasformirati preostale dvije uskotračne kompozicije.

Od vlakova opremljenih za kupanje i dezinfekciju ljudstva ostali su na službi:

- dotadašnji dezinfekcijski vlak Saobraćajnog odjeljenja Ministarstva narodne odbrane (SOMNO) pod novim nazivom Vlak za kupanje i dezinfekciju br. 3. Njegova baza bila je željeznička stanica Zemun, na opskrbi materijalom kod Komande pozadine III. armije
- dotadašnji dezinfekcijski vlak II. armije pod novim nazivom Vlak za kupanje i dezinfekciju br. 5, baza željeznička stanica Zagreb, na opskrbi kod Komande pozadine II. armije

Sanitetsko odjeljenje, odnosno Komanda pozadine VI. armije bila je dužna u roku od mjesec dana formirati uskotračni dezinfekcijski vlak pod nazivom Vlak za kupanje i dezinfekciju br. 7 te obaviti pripreme da se, prema potrebi, može formirati još jedan takav vlak u roku od tri mjeseca.

Predviđeno je da Sanitetsko odjeljenje Komande pozadine IV. i V. armije dobije od SOMNO-a po dva vagona za ležće ranjenike (do 60 ležišta) i deponira ih u sporazumu s Vojnom delegacijom i Upravom državnih željeznica na željezničkim stanicama Ljubljana i Skopje.

Svi sanitetski vlakovi i vlakovi za kupanje i dezinfekciju u stručnom su pogledu i pogledu upotrebe bili neposredno pod Sanitetskim odjeljenjima MNO-a, i to: sanitetski vlakovi pod Mediko-evakuacijskim odsjekom, a vlakovi za kupanje i dezinfekciju pod Higijensko-epidemiološkim odsjekom. Za izvođenje pojedinih zadataka ovi su odsjeci SOMNO-a mogli zadužiti odgovarajuće odsjeke sanitetskih odjeljenja Armije kod kojih su se vlakovi

nalazili na opskrbi. Sve transporte i pokrete vlakova trebalo je obavljati preko Vojne delegacije Saobraćajnog odjeljenja MNO-a pri Ministarstvu saobraćaja, odnosno njezinih tijela.¹¹

Do donošenja definitivne Uredbe o organizaciji Ministarstva saobraćaja, ministar saobraćaja propisao je pod br. MS 6929/45. od 7. studenoga 1945. *Pravilnik o unutrašnjem uređenju Ministarstva saobraćaja*. Ministarstvo saobraćaja sa sjedištem u Beogradu upravljalo je cjelokupnim javnim željezničkim, pomorskim, cestovnim motornim prometom u zemlji i brinulo se o njegovu usklađivanju i unapređenju. U Ministarstvu je postojalo osam odjeljenja, među kojima je bilo i Sanitetsko odjeljenje koje je upravljalo sanitetskom i zdravstvenom službom cijelog resora.¹²

Nova organizacija upravljanja Jugoslavenskim željeznicama donesena je 20. lipnja 1946. *Rješenjem o unutrašnjem uređenju Ministarstva saobraćaja i njegovih ustanova*. Unutar Sekretarijata Ministarstva saobraćaja u Beogradu postojali su: Centralna uprava humanitarnih fondova i Sanitetski referent. Propisi o organizaciji sanitetske službe i službe socijalnog osiguranja u državnim prometnim ustanovama ostali su i dalje na snazi.¹³

S novim uređenjem socijalnog osiguranja bile su potrebne i neke izmjene u radu i sanitetskog referenta i prometnih liječnika. Okružnicom Željezničke uprave Zagreb br. 23 od 14. veljače 1947. u djelokrugu sanitetskog referenta Željezničke uprave ostali su svi prijamni, ponovni i periodički pregledi cjelokupnoga željezničkog osoblja, zatim liječnička komisija za imenovano osoblje, koja je raspravljala o svim slučajevima bolovanja izvan mjesta stalnog prebivališta, bolesničkim dopustima na temelju čega je rješenja odobravala ispostava Državnog zavoda za socijalno osiguranje (DZZSO) za prometno osoblje, materijalnim sredstvima za liječenje i rehabilitaciju u klimatskim lječilištima i toplicama, prijelazu iz jedne zdravstvene grupe u drugu po molbi te premještaju na lakšu službu i sl.

Kontrolu bolesnika cjelokupnog imenovanog i v.d. službenika provodilo je i dalje *sanitetsko referentstvo*. U djelokrugu referenta saniteta ostala je i sva higijena u vezi sa željezničkom službom, kao i opskrba jedinica s materijalom za pružanje prve pomoći.¹⁴

¹¹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 24587/1945.

¹² HR-HDA 1576, spis ur.br. 31657/1945., u predmetu ur.br. 8161/1946.

¹³ *Službeni glasnik Ministarstva saobraćaja FNRJ* (Beograd). 11(1946).

¹⁴ HR-HDA 1576, spis ur.br. 5145/1947.

Vlada FNRJ donijela je 22. travnja 1947. *Uredbu o organizaciji i poslovanju Jugoslavenskih državnih željeznica* (JDŽ).¹⁵ Temeljem te Uredbe, JDŽ je bio trust željezničkih poduzeća i željezničkih gospodarstava, kao i njihovih glavnih direkcija. JDŽ se nalazio pod administrativno-operativnim vodstvom Ministarstva saobraćaja u Beogradu, a činile su ga:

Generalna direkcija željeznica sa sjedištem u Beogradu – upravljala je trustom JDŽ-a. Pod njezinim su vodstvom bile glavne direkcije i željeznička poduzeća i gospodarstva.

Glavne direkcije (njih sedam, među kojima je bila i Glavna direkcija eksploatacije željeznica Zagreb¹⁶) osnivale su se za pojedine dijelove željezničke mreže.

Željeznička poduzeća i gospodarstva bili su temeljne jedinice JDŽ-a.

Prema stanju iz srpnja 1947., u sastavu Sekretarijata Generalne direkcije željeznica Beograd nalazio se i Sanitetski odsjek sa šefom odsjeka na čelu.¹⁷

Temeljem propisa čl. 59. st. 1. *Uredbe o sprovođenju socijalnog osiguranja*, poduzeća u kojima je redovito bilo zaposleno više od 500 osiguranika, bila su dužna da o svom trošku urede odgovarajuće prostorije za ambulante i besplatno ih stave na raspolaganje Državnom zavodu za socijalno osiguranje. Direktor planiranja Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb inž. Slavko Čvorišćec obavijestio je 14. lipnja 1947. sve željezničke jedinice o toj obvezi.¹⁸

Prema unutarnjoj organizaciji Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb, koja je vrijedila od 19. lipnja 1947., unutar Sekretarijata pod signaturom V.-4 nalazio se Sanitetski odsjek.¹⁹

Glavni direktor zagrebačke Glavne direkcije Josip Kozjak donio je 30. rujna 1947. rješenje o postavljanju voditelja u Glavnoj direkciji eksploatacije željeznica Zagreb. Za šefa Sanitetskog odsjeka određen je dr. Marijan Derkos.²⁰

¹⁵ Sl. list 35(1947). Vidi i Rješenje o unutrašnjem uređenju Ministarstva saobraćaja i njegovih ustanova i preduzeća od 15. veljače 1947., *Službeni glasnik Ministarstva saobraćaja FNRJ* (Beograd). 4(1947).

¹⁶ Dotadašnja Željeznička uprava Zagreb preimenovana je u Glavna direkcija eksploatacije željeznica Zagreb, vidi HR-HDA 1576, spis ur. br. 7323/1947., u predmetu ur. br. 21742/1948.

¹⁷ HR-HDA 1576, spis ur.br. 17647/1947., u predmetu ur.br. 21742/1948.

¹⁸ HR-HDA 1576, spis ur.br. 14830/1947.

¹⁹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 16033/1947., u predmetu ur.br. 23741/1947. Također vidi spis ur.br. 17647/1947., u predmetu ur.br. 21742/1948.

²⁰ HR-HDA 1576, spis ur.br. 23741/1947.

Prema donesenim zaključcima na konferenciji svih šefova saniteta glavnih direkcija eksploatacije željeznica, a u suglasnosti s direktorom plana Ministarstva saobraćaja, direktorom planiranja Generalne direkcije željeznica, Planskog odjeljenja Ministarstva rada i predstavnika saniteta JA i Željezničkog plovnog odjeljenja JA, generalni direktor željeznica donio je 13. listopada 1947. odluku u kojim će se mjestima na područjima Glavnih direkcija eksploatacije željeznica i kakva tipa podizati ambulante na željezničkim čvorovima i u radionicama.²¹

Na području Beograda određeni su: Sombor, Zrenjanin, Smederevo, Lapovo, Stalać i Crveni Krst; Skopja: Skopje, Veles i Kraljevo; Sarajeva: Višegrad i Doboj, Zagreba: Vinkovci, Knin i Rijeka te Ljubljane: Zidani Most i Sv. Petar na Krasu.

Budući da je u Rijeci već bila uspostavljena i uređena ambulanta, zagrebačka Glavna direkcija eksploatacije željeznica tražila je od Generalne direkcije željeznica u Beogradu suglasnost da se umjesto predviđene ambulante u Rijeci izradi ambulanta u Karlovcu, što je 7. studenoga 1947. odobreno.²²

Sekretar zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica Anka Dragnić poslala je u listopadu 1947. svim službenim jedinicama i prometnim liječnicima Okružnicu br.112 koja je govorila o postavljanju *medicinskih higijeničara* u središtu rajonskih stanica, i to u: Zagrebu za rajonsku stanicu Zagreb Istočni kolodvor i Zagreb Zapadni kolodvor, u Karlovcu, Rijeci, Splitu, Banjoj Luci, Varaždinu, Osijeku i jedan za rajonsku stanicu Brod i Vinkovci sa sjedištem u Slavanskom Brodu. Dužnost tih medicinskih higijeničara bila je u prvom redu nadzor nad obavljanjem higijenskih propisa u pojedinim željezničkim stanicama, na pruži, ostalim jedinicama i ustanovama željeznice na povjerenom području. Medicinski higijeničari trebali su biti povezani, osim sa Sanitetskim odsjekom Glavne direkcije, i s prometnim liječnicima na pruži. Prometni su liječnici, prema potrebi, zaduživali medicinske higijeničare za sve pronađene nepravilnosti na željeznici i to za onaj sektor za koji su sa službom bili zaduženi.²³

Zbog planske raspodjele lijekova i sanitetskog materijala pri svim sanitetskim odsjecima Glavnih direkcija eksploatacije željeznica – gdje to još nije bilo provedeno – imala se organizirati Sanitetsko-apotekarska služba.²⁴

²¹ HR-HDA 1576, spis pov. ur.br. 696/1947., u predmetu pov. ur.br. 716/1947.

²² HR-HDA 1576, spis pov. ur.br. 752/1947.

²³ HR-HDA 1576, spis ur.br. 25728/1947., u predmetu ur.br. 8693/1949.

²⁴ Uputstvo o sanitetsko-apotekarskoj službi kod državnih željeznica od 10. rujna 1947., *Službeni glasnik Ministarstva saobraćaja FNRJ* (Beograd) 13(1947).

Na prijedlog Generalne direkcije željeznica od 22. listopada 1947., pomoćnik ministra saobraćaja odobrio je 30. listopada 1947. osnivanje *superkomisije* pri Ministarstvu saobraćaja, koja se bavila rješavanjem spornih slučajeva sanitetskih odsjeka glavnih direkcija. Sastav komisije bio je sljedeći:

- šef Sanitetskog odsjeka Generalne direkcije željeznica
- liječnik internist, ako nije bilo prijeko potrebno da to bude specijalist za onu granu na koju se sporni slučaj odnosio, o čemu je odlučivao šef Sanitetskog odsjeka Generalne direkcije željeznica
- predstavnik Sindikata
- predstavnik ustanove.

Svatko tko nije bio zadovoljan pregledom liječnika Sanitetskog odsjeka Glavne direkcije eksploatacije željeznica, mogao je u roku od 15 dana preko svoga šefa službene jedinice tražiti pregled stalne liječničke komisije Glavne direkcije eksploatacije željeznica. Ako nije bio zadovoljan ni s nalazom stalne liječničke komisije, a uz primjeren nalaz bolnice ili Sveučilišne klinike, osiguranik je mogao na komisiji pri Ministarstvu saobraćaja zatražiti i *superkomisijski* pregled.²⁵

Početak siječnja 1948. krenula su na prugu nova ambulantska sanitetska kola u kojima se pregledavalo i liječilo željezničko osoblje i članovi njihovih obitelji. Preglede je obavljao liječnik opće prakse i stomatolog koji je ujedno i plombirao zube. U kolima se nalazio i rendgenski aparat.²⁶

Nakon Drugoga svjetskoga rata sanitetsko-higijensku službu na terenu obavljali su nekvalificirani službenici prema uputama prometnih liječnika. Odvajanjem Bolesničkog fonda od Ministarstva saobraćaja i uklapanjem u Državni zavod za socijalno osiguranje, izgubljeni su prometni liječnici. Ako su i dalje obavljali tu službu, nisu joj se mogli posve posvetiti zbog preopterećenosti u liječenju osiguranika. Da bi se provodili sanitetsko-higijenski propisi, pri staničnim je gazdinstvima trebalo zadužiti po jednog službenika samo za higijenu. U većim željezničkim gazdinstvima to su bili medicinski pomoćnici ili dezinfektori, a u manjima – medicinski higijeničari. Njihov je djelokrug bio to gazdinstvo, tj. sve željezničke stanice i njihova postrojenja koja su mu pripadala: ložionice, sekcije itd. Prema naredbi Generalne direkcije željeznica od 16. siječnja 1948., morali su obilaziti svoje područje bar jedanput mjesečno i otklanjati nedostatke, npr. zaprašivanjem konačišta

²⁵ HR-HDA 1576, spis ur.br. 29384/1947.

²⁶ HR-HDA 1576, spis ur.br. 308901947.

DDT-em ili sličnim sredstvima. Higijeničari su bili tijela sanitetskog odsjeka te direkcije, a službenici staničnoga gazdinstva.²⁷

Državni zavod za socijalno osiguranje, Filijala državnog saobraćajnog osoblja u Zagrebu, dostavio je 8. veljače 1948. svim službenim željezničkim jedinicama dopis u kojemu ih obavještava da je preuzeo i dovršio Bolnicu za tuberkulozu u Zagrebu, Jordanovac 104²⁸, koja je prije pripadala bivšemu Bolesničkom fondu željezničara. Zapaženo je da se među bolesnicima u ovoj bolnici nalazio vrlo mali broj željezničara, iako je bilo dosta željezničara i članova njihovih porodica bolesnih od tuberkuloze. Radi toga, kada je ordinirajući liječnik tuberkuloznog bolesnika uputio u bolnicu na liječenje, ovi su se bolesnici prvenstveno trebali obraćati radi primitka na liječenje u Bolnicu za plućnu tuberkulozu Državnog zavoda za socijalno osiguranje u Zagrebu, Jordanovac br.104. O gore navedenom obaviještena je uprava spomenute

²⁷ HR-HDA 1576, spis ur.br. 2623/1948.

²⁸ Narodni odbor općine Maksimir upisao je 23. rujna 1955. pod br. 19191-55 u registar ustanova sa samostalnim financiranjem ustanovu: Bolnica željezničara za tuberkulozu pluća i plućne bolesti "Jordanovac" – Zagreb, Jordanovac 104. Ustanovu je osnovala Direkcija željeznica Zagreb Rješenjem br. 2825-53 od 13. travnja 1953., a tijelo nadležno za poslove i zadatke bila je Direkcija željeznica, Zagreb. Tijelo upravljanja Bolnicom bio je upravni odbor, a starješina (direktor) bio je dr. Stanko Ibler. Vrijednost osnovnih sredstava iznosila je 67,241.493. – dinara. Na potpisivanje i zastupanje bili su ovlašteni: direktor dr. Stanko Ibler, Franjo Šantek, pomoćnik direktora, Agneza Barić, šefica Računovodstva i Bartul Vitaić, ekonom. Djelokrug i zadaci Bolnice bili su: pružanje zdravstvene njege prvenstveno aktivnim i umirovljenim željezničkim radnicima i službenicima te njihovim članovima obitelji, vidi *Narodne novine. Službeni list Narodne Republike Hrvatske* (Zagreb). 14(1956). Godine 1972. Bolnica se spominje bez prefiksa "željezničara", i to pod nazivom Bolnica za tuberkulozu pluća i plućne bolesti Zagreb, Jordanovac 104, a Ustavni sud Hrvatske 7. travnja 1972. donosi Odluku da Bolnica ispunjava uvjete za osnivanje osnovne organizacije udruženog rada (OOUR) u sastavu Zavoda za tuberkulozu i plućne bolesti Zagreb, sa svojstvom pravne osobe. U Odluci je pisalo da je Bolnica pet godina prije toga djelovala kao posebna ustanova koja se poslije integrirala u navedeni Zavod, vidi *Narodne novine. Službeni list Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb). 18(1972). Okružni privredni sud u Zagrebu objavio je 18. svibnja 1972. pod br. Us-170-72-3 u registru ustanova da je osnovana Bolnica za tuberkulozu pluća i plućne bolesti – Osnovna organizacija udruženog rada – pravna osoba u sastavu Zavoda za tuberkulozu i plućne bolesti u Zagrebu. Skraćeni naziv OOUR-a bio je Bolnica Jordanovac, Zavoda za tuberkulozu i plućne bolesti. Predmet poslovanja bila je primjena tekovina suvremene medicinske znanosti na području liječenja i rehabilitacije bolesnika od tuberkuloze i drugih plućnih bolesti. OOUR je osnovana odlukom na Zboru radnika Bolnice za tuberkulozu pluća i plućne bolesti u Zagrebu u sastavu Zavoda za tuberkulozu i plućne bolesti u Zagrebu od 28. listopada 1971. Na potpisivanje OOUR-a bili su ovlašteni: doc. dr. Đuro Jakaša, v.d. ravnatelja i naredbodavac za izvršenje ekonomsko-financijskog i materijalnog poslovanja i Milenko Mitrašinović, šef Ekonomsko-financijske i administrativno-tehničke službe. Upis je bio izvršen na registarskom listu br. 61, svezak I. za grad Zagreb, vidi *Narodne novine. Službeni list Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb). 23(1972).

bolnice, s molbom da se ovi bolesnici prime na liječenje, odnosno da se o njihovom primanju vodi računa.²⁹

Sekretar Sekretarijata zagrebačke Glavne direkcije Anka Dragnić uputila je 17. travnja 1948. svim službenim jedinicama dopis u kojem ih obavještava da je Direkcija Državnog zavoda za socijalno osiguranje donijela pod br.V/I-5218/48. rješenje, da se u Bolnicu za plućnu tuberkulozu na Jordanovcu u Zagrebu mogu u buduće upućivati samo željezničari. Bolnica je bila najmodernije uređena te je postojala mogućnost vršenja svih operativnih zahvata iz područja plućne tuberkuloze. U njoj se istovremeno moglo liječiti do 220 bolesnika. U bolnici su se trenutno nalazili većinom osiguranici socijalnog osiguranja, koji nisu bili željezničari. Oni su se trebali postepeno otpuštati, a na njihovo mjesto primati željezničko osoblje i članovi obitelji željezničara. Pozvane su sve jedinice, da prednje saopće svim službenicima te da nastoje, da se oni kojima je bolničko liječenje bilo potrebno upute u bolnicu. U pogledu postupka za upućivanje u bolnicu dobili su prometni ("saobraćajni") liječnici sve potrebne upute od Filijale državnog saobraćajnog osoblja.³⁰

Šef Sanitetskog odsjeka zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica dr. Marijan Derkos poslao je 26. travnja 1948. Sanitetskom odsjeku Generalne direkcije željeznica u Beogradu, svim šefovima rajonskih stanica i sekcija za održavanje pruga (zop), medicinskom higijeničaru pri rajonskim stanicama Varaždin, Zagreb Istočni kolodvor, Karlovac, Rijeka, Split, Osijek i Slavonski Brod, mjesečni plan rada zdravstvenih aktiva. U vezi s naredbom broj. 1334-IV-5 od 16. travnja 1948. predložen je mjesečni plan rada medicinskih higijeničara na sektoru Glavne direkcije eksploatacije željeznica u Zagrebu za mjesec svibanj 1948. Pritom su svi navedeni medicinski higijeničari trebali uz pomoć šefova rajonskih stanica i šefova sekcija za održavanje pruga zaključno do 24. svibnja 1948. za navedene stanice provesti sljedeći mjesečni plan rada:

- Ukloniti sve higijenske nedostatke na stanicama koji su nakon provedenoga sanitarno-kontrolnog pregleda izaslanika ovoga odsjeka utvrđeni i uneseni u knjigu primjedbi za sanitetsku higijensku službu koja je pohranjena u svakoj stanici (dnevno čišćenje i dezinfekcija svih prostorija u kojima se zadržavaju putnici, održavanje čistoće u zahodima, opća čistoća na peronu i oko stanica).

²⁹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 3956/1948.

³⁰ HR-HDA 1576, spis ur.br. 9853/1948.

- Preko šefova rajonskih stanica i šefova sekcija za održavanje pruge nastojati da se na tim stanicama provede čišćenje i asanacija bunara, da se ispravni bunari označe kao “Zdrava pitka voda”, da se konačno uredi područje oko bunara i propisan odljev iscrpljene vode.
- Da se okreće, premažu karbolineumom, propisno označe i poprave vrata i prozori svih staničnih zahoda za putnike na navedenim stanicama, da se definitivno uredi zahodske jame. Da se u sve zahode, u kojima postoji električni vod, uvede električna rasvjeta, a tamo gdje ga nema, namjeste propisne petrolejske svjetiljke.
- Da se na svim stanicama, na kojima je to prigodom kontrolnog pregleda utvrđeno kao potrebno, postave stalne čistačice.
- Da se navedene stanice definitivno opskrbe potrebnim brojem sanduka za otpatke i pljuvačnice.
- Preko šefova rajonskih stanica i šefova sekcija za održavanje pruge urgirati da se na spomenutim stanicama izgrade propisne jame za smeće (nadzemne armiranobetonske jame s otvorom i poklopcem za ubacivanje smeća i vratima za čišćenje).
- Da se na stanicama na kojima postoje konačišta za vlakopratno, odnosno strojno osoblje, ta konačišta detaljno uredi i opskrbe svim potrebnim inventarom, da se poprave praonica, zahodi, kuhinja itd.

Svi higijeničari trebali su zaključno do 24. svibnja 1948. podnijeti sanitetskom odsjeku izvještaj što je od mjesečnog plana na pojedinim stanicama obavljeno i navesti eventualne poteškoće na koje su u svome radu naišli. Prijepis mjesečnog plana dostavljen je svim šefovima rajonskih stanica i šefovima sekcija za održavanje pruge s naredbom da unutar mjeseca svibnja izvedu sve te radove, a na temelju ovlaštenja i naredbe glavnog direktora Glavne direkcije eksploatacije željeznica u Zagrebu od 14. veljače 1948. broj 3981/48.

Ovaj sanitetski odsjek nailazio je na velike poteškoće kod šefova rajonskih stanica i šefova sekcija za održavanje pruge u pogledu izgradnje, adaptacije i uređenja pojedinih potrebnih sanitarnih objekata na pojedinim stanicama, a posebno u pogledu nabave sanitarnog uređaja za zahode, praonice itd. Pri svakom problemu postavljalo se pitanje tko je dužan osigurati kredit za takve radove, kao razlog za neprovođenje pojedinih radova navodilo se pomanjkanje materijala itd.

Sanitetski odsjek zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica zamolio je Sanitetski odsjek Generalne direkcije željeznica da uznastoji na tome da se to pitanje konačno riješi.³¹

Ministar saobraćaja Todor Vujasinović donio je pod br. MS. 7859/1948. od 3. srpnja 1948. Rješenje o dopuni rješenja o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva saobraćaja (Sl. glasnik MS br. 12 od 2. srpnja 1948.), kojim se u Ministarstvu saobraćaja u Beogradu³² i pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica osnivaju uprave zdravstvene službe za prometno osoblje. Ukidaju se dotadašnji sanitetski odsjeci u sastavu Sekretarijata Generalne direkcije željeznica i sekretarijata glavnih direkcija eksploatacije željeznica. Uprave zdravstvene službe pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica obuhvaćale su službenike svih ustanova, poduzeća i drugih organizacijskih jedinica Ministarstva saobraćaja, koje su se nalazile na području dotične glavne direkcije.

Rješenjem pod MS. br. 8071/1948. od 9. srpnja 1948. ministar saobraćaja propisao je unutarnju organizaciju i poslovanje uprava zdravstvene službe za prometno osoblje. Uprave zdravstvene službe za prometno osoblje pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica, pa i zagrebačkoj, imale su četiri odsjeka:

- Upravno-administrativni odsjek
- Odsjek za medicinsku pomoć
- Sanitarno-higijenski odsjek
- Računsko-knjigovodstveni odsjek.

Na čelu Uprave bio je upravnik, a na čelu odsjeka šef odsjeka. Uprava zdravstvene službe pri Glavnoj direkciji osnovana je i započela s radom, a

³¹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 9832/1948.

³² Navedenim rješenjem se rješenje MS br.16040/1947. od 6. listopada 1947. nadopunjuje tako da se ustroju Ministarstva saobraćaja dodaje Uprava zdravstvene službe za saobraćajno osoblje. Navedena Uprava upravljala je preko uprava zdravstvenih službi za prometno osoblje pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica, cjelokupnom zdravstvenom službom u resoru Ministarstva saobraćaja, na temelju postojećih propisa planirala je sve potrebe za pravilno obavljanje zdravstvene službe, pripremala je i sastavljala proračun rashoda i prihoda, vodila evidenciju o imovini zdravstvene službe, upravljala zdravstvenim ustanovama koje su joj povjerene na upravljanje, vodila knjigovodstvenu evidenciju proračuna, kao i evidentno knjigovodstvo o odnosima uprava zdravstvenih službi prema proračunu, davala direktive upravama zdravstvenih službi i vodila e nadzor nad njihovim radom. Rješenjem pod MS. br. 8071/1948. od 9. srpnja 1948. propisao je ministar saobraćaja unutarnju organizaciju i poslovanje uprava zdravstvene službe za prometno osoblje. Uprava zdravstvene službe u Ministarstvu saobraćaja imala je četiri odsjeka: 1. Upravno-administrativni odsjek, 2. Odsjek za medicinsku pomoć, 3. Sanitarno-higijenski odsjek i 4. Financijski odsjek, vidi HR-HDA 1576, spis ur.br. 16840/1948. i spis ur.br. 20474/1948.

Sanitetski odsjek, koji je postojao u Sekretarijatu, ukinut je. Sva pošta koja se odnosila na Upravu zdravstvene službe, kao i sva pošta iz djelokruga bivšega Sanitetskog odsjeka, upućivala se na naslov: "Glavna direkcija eksploatacije željeznica, Uprava zdravstvene službe Zagreb, Grgurova 3".

U vezi s provedenom reorganizacijom, uprave zdravstvene službe za prometno osoblje preuzele su od Državnog zavoda za socijalno osiguranje obavljanje svih poslova koji su se ticali zdravstvene zaštite osoblja iz resora Ministarstva saobraćaja. Uprava zdravstvene službe pri zagrebačkoj Glavnoj direkciji obavljala je, prema tome, cjelokupnu zdravstvenu službu za sve ustanove i jedinice Ministarstva saobraćaja, Generalne direkcije željeznica, Generalne direkcije unutrašnje plovidbe i Glavne uprave civilnog vazduhoplovnog saobraćaja, koje su se nalazile na njezinu području. Uprava zdravstvene službe pri zagrebačkoj Glavnoj direkciji preuzela je sve ambulante za liječenje željezničara na svom području, kao i Bolnicu na Jordanovcu u Zagrebu i Dom željezničara u Lipiku. Liječnici i ambulante Uprave zdravstvene službe pružali su liječničku pomoć zaposlenicima i članovima njihovih obitelji. Gdje nije bilo posebne ambulante za državno prometno osoblje, liječničku pomoć pružali su liječnici i ambulante Državnog zavoda za socijalno osiguranje, kao i do tada.

Uprava zdravstvene službe pri Glavnoj direkciji bila je nadležna za odobravanje ljekovitih kupanja, ljekovitih voda, zavojnog materijala te sanatorijskog, banjskog i klimatskog liječenja. Liječničko-radničke stručne komisije, koje su postojale u Zagrebu u okviru filijale DZZSO, prestale su s radom. Pitanje liječničko-radničkih komisija za državno prometno osoblje riješeno je tada na sljedeći način:

U Zagrebu je pri Upravi zdravstvene službe postojala liječničko-radnička stručna komisija prvog stupnja koja je bila nadležna isključivo za državno prometno osoblje u Zagrebu i okolnim mjestima. Osoblje iz ostalih mjesta i dalje se obraćalo liječničko-radničkim stručnim komisijama prvog stupnja pri ekspoziturama Državnog zavoda za socijalno osiguranje, prema mjestu službovanja.

U Zagrebu, pri Upravi zdravstvene službe, osnovana je liječničko-radnička stručna komisija drugog stupnja koja je bila nadležna za državno prometno osoblje svih jedinica na području Glavne direkcije. Puni naziv Komisije bio je Liječničko-radnička stručna komisija prvog (drugog) stupnja

kod Uprave zdravstvene službe pri Glavnoj direkciji eksploatacije željeznica Zagreb, Grgurova 3.³³

Uprava zdravstvene službe željezničara zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica uputila je 20. srpnja 1948. obavijest svim prometnim liječnicima da je prema rješenju Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja br. 6862 od 8. srpnja 1948., formirana zdravstvena služba za željezničare. U toku su bile pripreme za izdvajanje te službe iz zdravstvene službe općega državnog sektora.³⁴

Rješenjem GD br. 20210/48. od 14. kolovoza 1948. došlo je do stanovitih promjena, odnosno reorganizacije prometno-transportne službe pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica. Da bi jedinice bile upoznate s tom reorganizacijom unutar Sektora eksploatacije, kao i s ostalim promjenama koje su uslijedile tijekom 1948., glavni direktor Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb Josip Kozjak objavio je 30. kolovoza 1948. Okružnicu br. 71. Od 1. rujna 1948. vrijedile su i nove signature.

Tablica 1. Uprava zdravstvene službe u Zagrebu³⁵

SEKTOR	NAZIV SEKTORA, SLUŽBE I RUKOVODIOCA	VODITELJ
I.	Upravno-administrativni odsjek – šef	Ivan Solomun
II.	Odsjek za medicinsku pomoć – šef	dr. Marijan Derkos
III.	Sanitarno-higijenski odsjek – šef	dr. Milan Forenbaher
IV.	Računsko-knjigovodstveni odsjek – šef	Ivan Duić

Općim planom investicija Zdravstvene službe željezničara za godinu 1949., predviđena je izgradnja sljedećih zdravstvenih ustanova na području Uprave zdravstvene službe zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica:³⁶

- dovršenje ambulante u Vinkovcima
- izgradnja nove ambulante u Karlovcu
- izgradnja nove ambulante u Slavonskom Brodu
- izgradnja nove ambulante u Radionici Zagreb
- adaptacija ambulante u Banjoj Luci
- dovršenje zgrade doma u Kupjaku
- izgradnja ležaoe u Bolnici Jordanovac u Zagrebu.

³³ HR-HDA 1576, spis ur.br. 20474/1948.

³⁴ HR-HDA 1576, spis ur.br. 17376/1948.

³⁵ HR-HDA 1576, spis ur.br. 19532/1948., u predmetu ur.br. 21742/1948.

³⁶ HR-HDA 1576, spis ur.br. 6540/1949.

Prema obavijesti Ministarstva željeznica FNRJ³⁷ – Uprave zdravstvene službe od 23. veljače 1949. br. 638/48., izgradnja ovih objekata stavljena je u dužnost Građevinskog odjeljenja zagrebačke Glavne direkcije eksploatacije željeznica, dok je novčane izdatke trebala snositi i uplaćivati zagrebačka Uprava zdravstvene službe iz svoga proračuna. Za izgradnju ambulante u Radionici Zagreb, kao i ležaoe u Bolnici Jordanovac, Uprava zdravstvene službe tražila je prioritet, za što je zamoljen i glavni direktor dopisom br. 1575/49.

Prema novoosnovanim direkcijama državnih željeznica provedena je i podjela rajona medicinskih higijeničara. Uprava zdravstvene službe obavijestila je 21. travnja 1949. Direkciju državnih željeznica Zagreb da je za njezin sektor podjela rajona medicinskih higijeničara provedena na sljedeći način:³⁸

- Josip Jadan, medicinski higijeničar sa sjedištem na Zagreb, Istočni kolodvor. U njegov djelokrug spadale su sve željezničke jedinice na relacijama: Zagreb-Dugo Selo- uključivo³⁹ Repinec, Dugo Selo-Banova Jaruga-uključivo Mala Subotica, Banova Jaruga-Pakrac-Daruvar-uključivo Pivnica, Bastaji-Končanica.
- Karlo Gergić, medicinski higijeničar sa sjedištem na Zagreb, Zapadni kolodvor. U njegov djelokrug spadale su sve željezničke jedinice na relacijama: Zagreb-uključivo Zaprešić, Zagreb Samoborski kolodvor-Samobor, Zagreb-uključivo Draganići, Zagreb-Sisak-Sunja-uključivo Jasenovac, Radničko-namještentički restoran na Zapadnom kolodvoru.
- Slavko Bratuša, medicinski higijeničar sa sjedištem na Zagreb, Glavni kolodvor. U njegov djelokrug spadale su sve željezničke jedinice u sklopu Zagreb Glavni kolodvor. Osim toga: aerodrom u Lučkom,

³⁷ Ukazom o osnivanju Ministarstva željeznica i Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ, iz dotadašnjeg Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ, Prezidijum Narodne skupštine FNRJ osniva 11. prosinca 1948. dva ministarstva: Ministarstvo željeznica i Ministarstvo saobraćaja. Ministarstvo željeznica Vlade FNRJ sa sjedištem u Beogradu preuzelo je, kao opće savezno ministarstvo, poslove željezničkog prometa iz nadležnosti dotadašnjeg Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ. Ta promjena bila je nužna zbog sve šireg razvoja željezničkog prometa u zemlji, a u svrhu njegova unapređenja i ostvarivanja boljeg i operativnijeg rukovodstva, vidi *Sl. list* 108(1948). Ministarstvo željeznica ukida se Ukazom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ o reorganizaciji Vlade FNRJ i prestaje s radom 6. travnja 1951., vidi *Sl. list* 18(1951).

³⁸ HR-HDA 1576, spis ur.br. 9184/1949.

³⁹ Svaka željeznička stanica ima određenu dužinu koja se mjeri od ulazne do izlazne skretnice. Termin "uključivo" pored naziva željezničke stanice znači da se određena željeznička pruga računa zajedno s cjelokupnom dužinom navedene željezničke stanice. Termin "isključivo" znači da se određena željeznička pruga računa bez navedene željezničke stanice.

Pionirska željeznica, svi radničko-namještenički restorani, internati i industrijska škola na sektoru grada Zagreba, osim radničko-namješteničkog restorana na Zapadnom kolodvoru te Direkcija željeznica u Zagrebu.

- Zvonko Hajduk, medicinski higijeničar sa sjedištem u Varaždinu. U njegov djelokrug spadale su sve željezničke jedinice na relacijama: isključivo Zaprešić-Zabok-Varaždin-Čakovec-Donja Lendava, Zabok-Gornja Stubica, Zabok-Đurmanec, Varaždin-Golubovec, Varaždin-Koprivnica, Čakovec-Kotoriba, Čakovec-uključivo Macinec.
- Milan Radanec, medicinski higijeničar sa sjedištem u Koprivnici. U njegov djelokrug spadale su sve željezničke jedinice na relacijama: uključivo Križevci-uključivo Botovo, Koprivnica-Kloštar-uključivo Pčelić, Križevci-Bjelovar, Bjelovar-Kloštar, Bjelovar-Garešnica, Pavlovac Dražica-Grubišno Polje, Grubišno Polje-Bastaji/kada se izgradi pruga.
- Medicinski higijeničar sa sjedištem u Banjoj Luci Predgrađe. U tom trenutku je to mjesto bilo nepopunjeno. U djelokrug tog higijeničara trebale su spadati sve željezničke jedinice na relacijama: isključivo Sunja-Bosanski Novi-Banja Luka grad., Bosanski Novi-Bihać/stari i novi-/uključivo Lička Kaldrma, Brežičani-Ljubija Rudnik

Pod kontrolu medicinskih higijeničara u njihovim rajonima spadale su sve željezničke jedinice kao: ložionice, sekcije, sekcijske družine, sekcijski kotarevi⁴⁰, kamenolomi, sve stanične restauracije i *buffeti*, željeznički internati, domovi učenika u privredi, stanice i stajališta, konačišta vlakopravnog i strojarskog osoblja. U sve te jedinice imali su medicinski higijeničari za vrijeme radnog vremena pravo pristupa i brinuli su se da se svi utvrđeni nedostaci sanitarno-higijenske naravi bez odlaganja otklanjaju. O nedostacima sanitarno-tehničke naravi izvještavali su Upravu zdravstvene službe koja je sa svoje strane poduzimala potrebne korake da se i ti nedostaci redom uklanjaju. Medicinski higijeničari provodili su kontrolu čistoće i reda u putničkim i teretnim vlakovima, u kolima za spavanje i ručavanje i čekaonicama za majku i dijete. Oni su obavljali nadzor nad radom čistača i čistačica. Obavljali su zaprašivanje dezinfekcijskim sredstvima svih konačišta i prostorija u kojima su se zadržavali putnici, kao i u svim ostalim prostorijama u kojima se ukazala potreba. Obavljali su nadzor nad dnevnom dezinfekcijom predvorja⁴¹ i čekaonica te zahoda pojedinih željezničkih jedinica. Obilazili su teren prema

⁴⁰ Tadašnji službeni odnosno izvorni naziv bio je *sekcijski srezovi*.

⁴¹ Tadašnji službeni odnosno izvorni naziv bio je *vestibil*.

izdanim im konkretnim zadacima za taj mjesec. Imali su pravo koristiti se teretnim vlakovima.

Tablica 2. Organizacijske jedinice i osoblje Zdravstvene službe željezničara Zagreb, 30. listopada 1949.⁴²

Organizacijska jedinica	Lokacija	Osoblje
Uprava zdravstvene službe	Zagreb, Mihanovićeveva 12	1 radnik, 1 radnica, 20 službenika i 17 službenica
Poliklinika	Zagreb, Grgura Ninskog 3	2 radnika, 8 radnica, 13 službenika i 26 službenica
Ambulanta Radionice	Zagreb, Trnjanska	2 službenika i 2 službenice
Ambulanta Ložionice Zagreb	Ložionica Zagreb	1 službenik
Ambulanta Zapadni kolodvor Zagreb	Željeznička stanica	2 službenice
Ambulanta Rijeka	Željeznička stanica	1 službenik i 2 službenice
Ambulanta Srpske Moravice	Željeznička stanica	1 službenik i 1 službenica
Ambulanta Željezničkog tehnikuma Pula	Željeznički tehnikum Pula	1 radnik, 1 radnica, 2 službenika i 2 službenice
Ambulanta Split	Željeznička stanica Split	1 radnica i 2 službenika
Ambulanta Karlovac	Stanica Karlovac	1 radnica i 1 službenik
Ambulanta Koprivnica	Željeznička stanica	1 službenica
Ambulanta Slavonski Brod	Željeznička stanica	1 službenik i 1 službenica
Ambulanta Banja Luka Predgrađe	Banja Luka Predgrađe Banja Luka grad	1 službenica
Ambulanta Vinkovci	Željeznička stanica	1 službenik i 2 službenice
Ambulanta Krka	Željeznička stanica Martin Brod	1 službenik
Ambulanta Osijek	Željeznička stanica	1 službenica

⁴² HR-HDA 1576, Zdravstvena služba željezničara Zagreb, spis pov. ur.br. 110/1949. Pregled organizacijskih jedinica potpisao je načelnik Josip Kirac.

Organizacijska jedinica	Lokacija	Osoblje
Klimatsko lječilište Kaštel Lukšić	Pošta K. Lukšić	2 radnika, 8 radnica i 1 službenik
Bolnica za tbc. Jordanovac	Zagreb, Jordanovac 104	5 radnika, 63 radnice, 16 službenika i 27 službenica

Iz tablice 2. proizlazi da je Zdravstvena služba željezničara u to doba imala 11 radnika, 83 radnice, 63 službenika i 85 službenica.⁴³

Ministar željeznica donio je 3. travnja 1950. *Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o službenom odjelu službenika resora Ministarstva saobraćaja* (Službeni glasnik MŽ br.6/49.). Službe su se u resoru Ministarstva željeznica obilježavale bojom latice i bojom epolete, bez obzira na organizacijsku jedinicu. Zdravstvena služba obilježavana je tamnosmeđom bojom.⁴⁴

Komitet za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ izdao je pod br. 4363/50. od 18. lipnja 1950. uputu prema kojoj zdravstvena služba željezničara ima osnovati vlastite posebne i stalne liječničke komisije, što je predviđeno u glavi IV. toč. 2. Zakona o socijalnom osiguranju i Pravilniku o osnivanju, sastavu i radu posebnih, stalnih i viših liječničkih komisija, kao i viših komisija specijalista (Sl. list FNRJ br.13/1950.). Više liječničke komisije bile su zajedničke za zdravstvenu službu željezničara i opći zdravstveni sektor.

Zdravstvena služba željezničara Zagreb osnovala je do 12. travnja 1950. samo jednu posebnu i jednu stalnu liječničku komisiju sa sjedištem u Zagrebu koja je bila nadležna za osiguranike željezničare na cijelom području Službe, a koje se poklapalo s područjem željezničkih direkcija Zagreb, Vinkovci i Karlovac. Zajednička viša liječnička komisija trebala je biti komisija koju bi osnovao Gradski narodni odbor (GNO) u Zagrebu. Novoosnovane liječničke komisije započele su odmah s radom. Njihova nadležnost i način rada bili su propisani prije spomenutim Pravilnikom. Posebna liječnička komisija i Stalna liječnička komisija pri Zdravstvenoj službi željezničara Zagreb bile su smještene u Mihanovićevoj ulici br. 12.⁴⁵ Najvažniji zadatak Posebne liječničke komisije bilo je odobravanje liječenja u toplicama i klimatskim lječilištima.

Zdravstvena služba željezničara JDŽ-a dostavila je 8. lipnja 1950. zagrebačkoj Direkciji dopis u kojem ih obavještava da je prema ukazanoj potrebi osnovan Željeznički liječnički rajon Donja Lendava koji je obuhvaćao dio

⁴³ HR-HDA 1576, Zdravstvena služba željezničara Zagreb, spis pov. ur.br. 110/1949.

⁴⁴ *Službeni glasnik Ministarstva željeznica FNRJ* (Beograd) 6(1950).

⁴⁵ HR-HDA 1576, spis ur.br. 5821/1950.

pruga uključivo Donja Lendava-uključivo most na rijeci Muri, a koji dio pruge je do tada pripadao liječničkom rajonu Mursko Središće. Liječnički rajon obuhvaćao je otad dio pruge isključivo Krištanovec-isključivo most na rijeci Muri. Počeo je s radom 20. lipnja 1950. godine. Željeznički liječnik dr. Vladimir Breznik primao je bolesnike u Kotarskoj zdravstvenoj stanici.⁴⁶ Istoga dana, Zdravstvena služba željezničara JDŽ-a dostavila je zagrebačkoj Direkciji dopis u kojem ih obavještava da je prema ukazanoj potrebi osnovan željeznički liječnički rajon Kotoriba koji je obuhvaćao dio pruga isključivo državna granica-isključivo Kraljevac Prelog. Ovaj dio željezničke pruge isključio se iz dotadašnjega liječničkog rajona Čakovec. Počeo je s radom 20. lipnja 1950. godine. Željeznički liječnik dr. Zlatko Petrušić primao je redovito bolesnike utorkom i petkom ujutro u sektorskoj ambulanti u Kotoribi, a u ostale dane u sektorskoj ambulanti u Donjoj Dubravi. Osim željezničara i obiteljskih članova osnovanoga željezničkog rajona, primao je bolesne članove obitelji onih željezničara koji su stanovali na području osnovanog rajona, a radili su u Čakovcu, Varaždinu, Zagrebu itd.⁴⁷

U predmetu reorganizacije stalne liječničke komisije, načelnik Zdravstvene službe željezničara Zagreb Mile Kovačević objavio je 15. rujna 1950. Okružnicu br. 14. Na temelju Rješenja Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ br.11766/1950. od 19. kolovoza 1950. ukinuta je s 30. rujna 1950. Stalna liječnička komisija pri Zdravstvenoj službi željezničara. Počevši od 1. listopada 1950. obavljala je za osiguranike ove Službe sve poslove iz djelokruga stalnih liječničkih komisija, komisija općega zdravstvenog sektora u Zagrebu, Rijeci, Splitu, Karlovcu, Osijeku i Slavanskom Brodu. U Zagrebu je za ovu službu radila Stalna liječnička komisija za I. i IV. rajon, u Mihanovićevoj ulici br. 3. U sastav navedenih komisija ušao je kao član ili zamjenik po jedan željeznički liječnik koji je morao obvezno sudjelovati u radu komisije ako se raspravljalo o slučaju koji se odnosio na osiguranika ove Službe. Dotadašnja Stalna liječnička komisija pri Zdravstvenoj službi željezničara primala je predmete koji su joj stigli do 30. rujna 1950. i nastavila s radom dok ih nije okončala. Počevši od 1. listopada 1950. predmeti su dostavljeni komisiji koja je bila nadležna prema prije navedenoj rajonizaciji.⁴⁸

U Službenom listu FNRJ br. 62 od 1. studenoga 1950. objavljen je *Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o osnivanju, sastavu i radu posebnih, stalnih i viših liječničkih komisija, kao i viših komisija specijalista*. Temeljem toga, Posebna

⁴⁶ HR-HDA 1576 spis ur.br. 8678/1950.

⁴⁷ HR-HDA 1576 spis ur.br. 8679/1950.

⁴⁸ HR-HDA 1576 Zdravstvena služba željezničara Zagreb, spis ur.br. 12857/1950.

liječnička komisija zvala se otad Posebna liječnička komisija za kupališna i klimatska liječenja, a bila je nadležna da na temelju nalaza i prijedloga ovlaštenog liječnika odredi potrebu i dužinu liječenja. Prema tome, ta komisija nije više bila nadležna da daje mišljenja o predmetima koje su joj dostavljali voditelji, odnosno starješine poduzeća ili ustanova, po kojima nisu usvojili zahtjev osiguranika za bolovanje ili predloženu dužinu bolovanja. Sastav posebne liječničke komisije izmijenjen je tako da je komisija imala samo dva člana i dva zamjenika. Stalnoj liječničkoj komisiji proširena je nadležnost utoliko što je bila nadležna da rješava i zahtjeve voditelja, odnosno starješina poduzeća ili ustanova u smislu čl. 114. st. 2. Zakona o socijalnom osiguranju.⁴⁹

Dana 1. studenoga 1950. ukinut je Centar za upućivanje bolesnika u zagrebačke bolnice. Otad su bolesnici upućivani u bolnice u Zagrebu putem poliklinika GNO-a. Tako su se bolesnici željezničari s područja I. i IV. rajona u Zagrebu, za dodjeljivanje mjesta u bolnici, obraćali tzv. *liječnicima starješinama* Poliklinike GNO-a u Mihanovićevoj br. 3, bolesnici s područja II. i III. rajona u Šubićevoj 69, a oni s područja V. i VI. rajona u Klaićevoj br. 44. Bolesnici željezničari izvan Zagreba obraćali su se s uputnicom u bolnicu *liječniku starješini* Poliklinike GNO-a u Zagrebu za I. i IV. rajon, Mihanovićeva br. 3.⁵⁰

U Službenom listu FNRJ br. 30 od 4. lipnja 1952. objavljena je *Uredba o osnivanju zavoda za socijalno osiguranje i o privremenom upravljanju sredstvima socijalnog osiguranja*. Uredba je, među ostalim, predvidjela osnivanje zdravstvenih komisija. Zdravstvena služba željezničara imenovala je do 7. kolovoza 1952. vlastitu komisiju samo u Zagrebu pri Željezničkoj poliklinici i odredila joj teritorijalnu nadležnost za grad Zagreb i kotare: Zagreb, Velika Gorica, Jastrebarsko, Dugo Selo, Zelina, Kutina, Vrbovec, Samobor, Krapina, Klanjec, Pregrada i Donja Stubica. Na području ostalih kotara zdravstvena je služba željezničara koristila komisije općega zdravstvenog sektora.⁵¹

U vezi s Rješenjem GD br. 28565/1952. od 17. prosinca 1952., kojim je raformirana zdravstvena služba željezničara u sastavu Glavne direkcije Jugoslavenskih željeznica (GDJŽ), bilo je potrebno odrediti likvidacijske komisije za likvidaciju poslovanja Uprave zdravstvene zaštite GDJŽ-a i područnih joj zdravstvenih službi željezničara. Stoga je direktor Glavne direkcije JŽ-a u Beogradu Blagoje Bogavac donio 18. veljače 1953. Rješenje br. 29118/1952. kojim je odredio *likvidacijske komisije za likvidaciju poslovanja*

⁴⁹ HR-HDA 1576, Zdravstvena služba željezničara Zagreb, spis ur.br. 15938/1950.

⁵⁰ HR-HDA 1576, Zdravstvena služba željezničara Zagreb, spis ur.br. 15938/1950.

⁵¹ HR-HDA 1576, spis ur.br. 8198/1952.

navedenih subjekata. U Likvidacijskoj komisiji Uprave zdravstvene zaštite GDJŽ-a bili su: predsjednik Sava Rakočević, šef Općeg odsjeka, te članovi Milivoje Đorđević, viši referent, i Jovan Nićiforović, šef Financijskog odsjeka. U Likvidacijskoj komisiji zdravstvene službe željezničara Zagreb predsjednik je bio Ivan Solomon, šef Općeg odsjeka, te članovi Antun Jakil, šef Odsjeka – računovođa, i Franjo Irkal, referent.⁵²

U vezi s primopredajom vlaka za kupanje i raskuživanje, sastavljen je 26. ožujka 1953. zapisnik u uredu šefa stanice na Stanici Zagreb Istočni kolodvor. Prisustvovali su predstavnici Centralnog higijenskog zavoda, Direkcije željeznica Zagreb, Vojne delegacije Direkcije željeznica Zagreb i Vojne pošte 7250-22 Zagreb. U vezi s rješenjem Glavne direkcije JŽ-a u Beogradu br. 25519/49. od 13. travnja 1950., odnosno dopisa Direkcije željeznica br. 1978/53. od 2. ožujka 1953., vlak za kupanje i raskuživanje Centralni je higijenski zavod predao Sanitetskom odsjeku Direkcije željeznica Zagreb. Na primopredaji je ustvrđeno da je 1950. vlak za kupanje i raskuživanje oduzet iz kompetencije Centralnoga higijenskog zavoda bez ikakva dopuštenja, da je na vlaku u isto vrijeme izmijenjen natpis "Vlak za kupanje i raskuživanje Min. narodnog zdravlja NRH" u natpis "Vlak za kupanje i raskuživanje Direkcije željeznica Zagreb" i da je isti vlak i u isto vrijeme upućen na izgradnju pruge Banja Luka – Doboj, Željezničkom Građevnom poduzeću br. 11, gdje je ostao na radu do početka srpnja 1952. godine. Od toga dana do dana primopredaje vlak je bio smješten⁵³ na kolosijecima zagrebačkoga željezničkog čvora. Pri primopredaji komisija je ustanovila da se vlak nalazio u derutnom stanju i da je neupotrebljiv bez kapitalnog popravka koji se trebao obaviti čim prije. Vlak se sastojao od sljedećih kola: Gvg 195000, 153088, Gcg 153760, 150901, 100588, Gadcg 166018, Gadvg 166002, 12600 i tendera za vodu 899020 i 899032.

Specijalni vlak za kupanje i raskuživanje izrađen je za vrijeme rata u Zagrebu. Izrađen je po principu dvostrukih hodnika. Na taj su način osobe koje su dolazile na kupanje po ulasku u vlak, mogle izaći samo na suprotnoj, čistoj strani. Pojedini vagoni vlaka spojeni su specijalnim dvostrukim harmonikama. Vlak je nakon završetka rata stavljen na raspolaganje Sanitetu JA koja ga je 12. prosinca 1946. vratila s rješenjem Generalštaba JA str. pov. br. 809 od 21. svibnja 1946. godine. Po preuzimanju vlaka od strane JA koncem 1946., Ministarstvo narodnog zdravlja NRH vlak je potpuno uredilo i smjestilo na slijepi kolosijek kod skladišta državnih željeznica u Zagrebu. Dana

⁵² HR-HDA 1576, spis ur.br. 2754/1953.

⁵³ Tadašnji službeni odnosno izvorni naziv bio je *gariran*.

1. svibnja 1948. vlak je upućen u Županju i Spačvu na Autoputu bratstva i jedinstva koji su u to vrijeme gradile omladinske radne brigade.⁵⁴

Naredbodavno i nadzorno tijelo nad radom Likvidacijske komisije Uprave zdravstvene zaštite GDJŽ-a bio je direktor Glavne direkcije JŽ-a, a nad radom likvidacijskih komisija zdravstvenih službi željezničara – direktori direkcija željeznica. Rok za likvidaciju bio je 1. kolovoza 1953., a rad komisija počeo je 1. travnja 1953. godine.

Radi bržeg i ekspeditivnijeg poslovanja komisija, direktor GDJŽ-a izmijenio je 14. svibnja 1953. prije navedeno Rješenje pa su kao naredbodavna i nadzorna tijela nad radom likvidacijskih komisija imenovani predsjednici navedenih komisija određeni Rješenjem GD br. 29118/1952. od 18. veljače 1953.

Budući da je Zdravstvena služba željezničara u Zagrebu završila svoju likvidaciju i predala koordinacijskoj komisiji Uprave zdravstvene zaštite GDJŽ-a likvidacijsku bilancu sa svim potrebnim dokumentima, direktor GDJŽ-a Blagoje Bogavac donio je 13. listopada 1953. Rješenje da Likvidacijska komisija Zdravstvene službe željezničara Zagreb prestane s radom 31. listopada 1953., s time da svoju administrativnu i novčanu arhivu zapakiranu preda na čuvanje Općem odjeljenju svoje Direkcije.

Nakon što se rasformirala zdravstvena služba željezničara, koja je upravljala zdravstvenim ustanovama željezničara, a u smislu reorganizacije državne uprave, osnovane su zdravstvene ustanove željezničara sa samostalnim financiranjem, čiji su osnivači bile direkcije željeznica. Te su ustanove bile domovi zdravlja željezničara sa specijalnim organizacijama i željezničkim ambulancama, željezničke bolnice i prirodna lječilišta u toplicama i klimatskim mjestima. Sve novoosnovane zdravstvene ustanove željezničara prešle su na samostalno financiranje 1. svibnja 1953. prema uputama koja su propisala nadležna tijela.⁵⁵

ZAKLJUČAK

Zaključno se valja podsjetiti da je sustav sanitetsko-higijensko-zdravstvene zaštite na željeznici na području Hrvatske bio vrlo dobro organiziran i razvijen već od samog početka, tj. sredine XIX. stoljeća kada su izgrađene prve željezničke pruge. To je, između ostaloga, bilo zato što je željeznica, zbog svoga golemog značenja za razvoj zemlje, imala gotovo vojnu organizaciju.

⁵⁴ HR-HDA 1576, spis ur.br. 1978/1953.

⁵⁵ HR-HDA 1576, spis ur.br. 5455/1953.

Stoga su još u Austro-Ugarskoj Monarhiji u tu svrhu osnovane posebne bolesničke blagajne Kraljevskih ugarskih državnih željeznica, bolesničke blagajne za osoblje carsko-kraljevskih austrijskih državnih željeznica i posebne pripomoćne zaklade (Tolnay-fonda) Kraljevskih ugarskih državnih željeznica u Budimpešti. U Kraljevini SHS/Jugoslaviji, osnovan je 1922. poseban Bolesnički fond za državno saobraćajno osoblje sa sjedištem pri tadašnjem Ministarstvu saobraćaja u Beogradu. U tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Bolesnički je fond 1943. pretvoren u Bolestničku zakladu državnog prometnog osoblja. Nakon završetka Drugoga svjetskoga rata Bolesnički fond odvojen je od Ministarstva saobraćaja i spojen u Državni zavod za socijalno osiguranje. Funkcija je tih fondova bila obvezno osiguranje cjelokupnog aktivnog osoblja i fakultativno osiguranje umirovljenog osoblja državnih prometnih ustanova i članova njihovih obitelji u slučaju bolesti.

U razdoblju od 1945. do 1953. zdravstveni sustav na željeznici najveći je razvoj doživio 1948. osnivanjem Uprave zdravstvene službe pri zagrebačkoj Glavnoj direkciji eksploatacije željeznica Zagreb. Osim Poliklinike u Zagrebu, Uprava je u svome sastavu imala ambulante na svim značajnijim željezničkim stanicama, željezničkoj Radionici i Ložionici u Zagrebu i Željezničkom tehnikumu u Puli. Uz to, Uprava zdravstvene službe imala je i Klimatsko lječilište Kaštel Lukšić i Bolnicu za tbc. u Zagrebu, Jordanovac 104. Nakon rasformiranja Uprave zdravstvene službe željezničara osnovane su zdravstvene ustanove željezničara sa samostalnim financiranjem, čiji su osnivači bile direkcije željeznica.

SAŽETAK

Rad opisuje sustav sanitetsko-higijensko-zdravstvene zaštite na željeznici u Hrvatskoj u razdoblju od 1945. do 1953. Prema prvoj organizaciji iz 1945. unutar Personalnog odjeljenja Željezničke uprave Zagreb, nalazio se Odsjek za socijalno staranje s referenstvima za: osiguranje za slučaj bolesti i nesreće, penziono osiguranje radnika i sanitetske poslove. Prema unutarnjoj organizaciji Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb, koja je uvedena 1947., unutar Sekretarijata nalazio se i Sanitetski odsjek za čijeg je šef određen dr. Marijan Derkos. Godine 1948. u Ministarstvu saobraćaja u Beogradu i pri glavnim direkcijama eksploatacije željeznica osnovane su uprave zdravstvene službe za prometno osoblje. Uprava zdravstvene službe Glavne direkcije eksploatacije željeznica Zagreb nalazila se u Grgurovoj ulici 3. u Zagrebu.

Nakon što je 1953. rasformirana zdravstvena služba koja je upravljala zdravstvenim ustanovama željeznice, regionalne su direkcije osnovale vlastite zdravstvene ustanove, koje su se same financirale

Ključne riječi: Sanitetsko-higijensko-zdravstvena zaštita; željeznica; Sanitetski odsjek; Uprava zdravstvene službe, Hrvatska, XX. stoljeće